

Милић ДУЈОВИЋ*

МОНАСТИР СВЕТА ТРОЈИЦА КОД ПЉЕВАЉА ОД ОСНИВАЊА ДО 1859. ГОДИНЕ

ABSTRACT: Based on published sources from the archives of the monastery of the Holy Trinity near Pljevlja, and with the help of literature published so far on the history of the monastery, the article deals with the period from the foundation of the monastery to 1869. The foundation of the monastery and its functioning in this period depended significantly on the relationship with the Ottoman authorities and the local Christian and Islamic population. Monastery life was influenced by Montenegro and Serbia, as well as the struggle of the Balkan peoples for liberation from Ottoman rule. In the article various circumstances are presented that affected the life of the monastery brotherhood, the cultivation of the monastery estates, as well as the construction and decoration of the monastery church.

KEY WORDS: Monastery of the Holy Trinity near Pljevlja, Ottoman Empire, abbots, fresco painting, monastery economy.

Султан Мехмед II Освајач је након освајања Цариграда 1453. године издао повластице цариградском патријарху у којима је, између осталог, хришћанској цркви оставио њене богослужбене објекте уз услов да се не могу подизати нови. Турци су пописивали цркве и манастире уносећи их у дефтере и одређивали им висину пореза коју су морали да плате султану.¹ Турске власти су могле да одобре изградњу храма уколико би вјерници и свештенство приложили писани доказ о постојању храма прије турског освајања, или показали остатке некадашње грађевине. У том случају радило се о обнови старог, а не о изградњи новог вјерског објекта.²

* Аутор је историчар из Пљеваља

¹ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир Света Тројица, Борба против расрбљивања до ослобођења од Турака 1912*, Београд, 2012, 145.

² С. Петковић, *Манастир Света Тројица у Пљевљима*, Пљевља, 2008, 11.

На основу ових одредаба из османских закона изводи се закључак да је на мјесту манастира Свете Тројице постојала хришћанска богомоља прије пада Пљеваља под Турке 1463. године. Међутим, у детаљном попису Херцеговине из 1476/77. године не наводи се манастир Света Тројица, такође га не помињу ни француски путописци који су у XVI вијеку пролазили кроз Пљевља путујући из Дубровника караванским путем у Цариград на Порту. Најстарији помен манастира у старим српским записима је од 7. новембра 1537. године у Минеју који је преписао јеромонах Сава за вријеме игумана јеромонаха Василија и његовог брата монаха Саве.³

Манастир Света Тројица је свој успон доживио у четвртој деценији XVI вијеку, када је највјероватније обновљена манастирска црква. Натпис који говори о првим ктиторима манастира налазио се изнад врата која су водила из приправе у наос. Овај натпис уништен је приликом пробијања зида који је дијелио наос од приправе, али је сачуван трудом свештеника Саве Косановића, потоњег митрополита дабробосанског, који је овај натпис препричао у свом чланку објављеном 1871. године. У запису је стајало да је први ктитор манастира јеромонах Висарион са братом Савом и сином архијерејом Никифором, а да га је доцније обновио игуман Јоаким. Наводи се и година фрескописања манастира, 7173. година од стварања свијета (1665. година од рођења Христовог) за вријеме архиепископа кир Јована и митрополита кир Силвестра.⁴ Читајући натпис који је усљед пожара 1859. године потамнио, свештеник Сава Косановић направио је неколико грешака које су касније исправљене. Нема података да је Херцеговачком митрополијом управљао архијереј по имену Никифор, док се у истој митрополији као архијереј од 1534. до 1546. године помиње митрополит Никанор. Митрополит Никанор помиње се као свједок при куповини Јеванђеља у манастиру Свете Тројице 1544. године, као и у два рукописа преписана у манастиру 1545. и 1546. године. У манастирском архиву чува се и повластица коју је манастиру Довољи издао поменути митрополит. На основу наведених записа може се закључити да је митрополит Никанор боравио у манастиру у ком је његов отац био игуман.⁵

У броду цркве сачувана је ктиторска композиција која приказује игумана Висариона са светитељским ореолом како приноси модел

³ *Стари српски записи и натписи I*, прир. Љ. Стојановић, Београд–Нови Сад, 1982, бр. 490; *Историја Пљеваља*, ур. С. Терзић, Пљевља, 2009, 122.

⁴ С. Косановић, *Крстом и пером, Сабрани списи*, прир. Б. Шијаковић, Београд–Беране, 2019, 88.

⁵ Ђ. Слијепчевић, Хумско-херцеговачка епархија и епископи (митрополити) од 1219. До краја XIX века, *Богословље I* (1940), 274; *Стари српски записи и натписи I*, бр. 490, 525, 533; А. Пејатовић, Списак фермана, бурунгија и хуцеча у манастиру Св. Тројице код Пљеваља, *Споменик СКА 39* (1903), 93.

цркве Христу на престолу уз кратки натпис *јеромонах Висарион ктитор*. Поменути игуман јеромонах Василије који се помиње у Минеју из 1537. године, путовао је у Цариград 1541. године како би се жалио султану Сулејману I због незаконитог увећања дажбина за манастирски читлук. Ферманом који је издао султан Сулејман I забрањено је увећање дажбина и уједно се последњи пут помиње игуман Василије. У једном прологу који се чува у манастирској књижници, као старјешина манастирског братства 1544/1545. наводи се игуман Висарион.⁶ Да су игуман јеромонах Василије и игуман јеромонах Висарион иста личност закључује се на основу тога што се и у запису из 1537. године⁷ и у натпису који је објавио свештеник Сава Косановић 1871. године⁸ наглашава да је игуман јеромонах Василије, односно Висарион, имао брата *по тијелу* Саву. До промјене имена је дошло услед примања схиме када се врши и промјена имена, када, по обичају, калуђери узимају ново име које почиње истим словом као и претходно, што је свакако био случај са тројичким ктитором и игуманом.⁹ О његовању свијетле успомене на ктитора и игумана Висариона поред ктиторске композиције свједочи и понављање имена Висарион у тројичком братству.¹⁰

Наредна велика обнова манастира била је 1592. године, када је дограђена и фрескописана припрата. Натпис изнад врата на западном зиду припрате јасно говори ко су њени ктитори: монах Георгије са сином јеромонахом Ананијом и синовцем спахијом Војином, као и да је подизање и фрескописање припрате завршено 27. септембра 1592. године. Најзапаженију улогу у подизању и украшавању припрате имао је монах Георгије Поблаћанин, што се види у поменутом натпису изнад улазних врата у ком се он обраћа у првом лицу јединине као и по распореду фигура на ктиторској композицији. Монах Георгије приноси модел припрате Богородици која сједи на престолу и у наручју држи малог Христа. Иза њега се налази његов синовац спахија Војин, док се са лијеве стране Богородице налази јеромонах Ананија, Георгијев син.¹¹

Велики број хришћанских племића и ниже властеле био је укључен у тимарски систем, они су за своју службу уживали приход од уступљеног добра до висине од 20.000 акчи. Хришћани спахије били су у обавези, као и муслимани спахије, да се у случају рата одазову као коњаници, самостално или са пратњом, док су у миру уживали сеос-

⁶ С. Петковић, *н. д.* 14–16.

⁷ *Стари српски записи и натписи I*, бр. 492.

⁸ С. Косановић, *н. д.* 88.

⁹ С. Петковић, *н. д.* 15.

¹⁰ С. Петковић, *н. д.* 15–16.

¹¹ *Стари српски записи и натписи I*, бр. 835; Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 152; С. Петковић, *н. д.* 17, 43.

ки приход, са њега убирали ренту, одржавали ред и мир и спроводили наредбе османских власти. Иако број хришћана спахија опада у XVI и XVII вијеку, запажа се њихова улога у обнављању, фрескописању и подизању цркава и манастира.¹²

Када је 1596. године никшићки војвода Грдан, кога је подржавао српски патријарх Јован Кантул и херцеговачки митрополит Висарион II, подигао на устанак Брђане и херцеговачка племена: Никшићане, Пивљане и Дробњаке, придружио му се и спахија Војин, што је изазвало нереди међу јањичарима у Пљевљима. Спахија Војин је уживао приличан углед међу савременицима, он се појављује као један од 32 потписника писма војводе Грдана које је упућено папи Павлу V са збора главара одржаног у манастиру Морачи 26. априла 1608. године. На листи потписника писма папи Павлу V, на двадесет и трећем мјесту налази се потпис и печат спахије Војина, који открива да се Војинов отац и брат монаха Георгија Поблаћанина звао Павле. Војин спахија се налази и међу тридесеторицом народних првака Црне Горе, Брда, јужне Херцеговине и Задримља које је сазвао патријарх Јован Кантул у манастир Морачу 13. децембра 1608. године. На овом збору разматрано је писмо савојског војводе Карла Емануела у ком је он нудио Србима ослобођење ако њега признају за краља.¹³

Осим ктитора који се помињу у натпису¹⁴ изнад врата припрате на западном зиду, одређени удио у подизању и фрескописању припрате имао је и златар Јован Хочанин. Овај златар, поријеклом из Хоче (Фоче) приказан је на засебној ктиторској композицији како га Богородици која у наручју држи Христа и сједи на престолу, приводи Свети врач Козма.¹⁵ Свети врач Козма јавља се као посредник између приложника и Богородице са Христом, могуће је да је златар Јован боловао од неке болести због које се молио овом светом љекару, или је Свети врач Козма био заштитник његове породице.¹⁶

Према препричаном запису који је дао свештеник Сава Косановић 1871. године, брод манастирске цркве фрескописан је 1665. године, за вријеме патријарха српског Јована и херцеговачког митрополита

¹² Поред спахије Војина у манастиру Светој Тројици као ктитори појављују се и спахија Милисав из породице Храбрена у манастиру Житомислићу 1609. године, спахија Јован Клисур у Гостовићу крајем XVI или почетком XVII вијека, као и спахија кир Тодор у цркви Светих Апостола у Пећкој Патријаршији 1634. године. Г. Томовић, Ктитори Манастира свете Тројице пљеваљске, *Гласник завичајног музеја Пљевља* 7 (2010), 47.

¹³ С. Петковић, *н. д.* 44; Г. Томовић, *н. д.* 47–48.

¹⁴ *Стари српски записи и натписи I*, бр. 835.

¹⁵ С. Петковић, *н. д.* 45.

¹⁶ Г. Томовић, *н. д.* 49; С. Петковић, *н. д.* 71.

Силвестра.¹⁷ Патријарх Јован Кантул управљао је Српском патријаршијом од 1592. до 1614. године, а митрополит Силвестар помиње се као херцеговачки митрополит 1602. године.¹⁸ Иларион Руварац и Љубомир Стојановић су накнадно анализирали овај натпис и утврдили да се ради о 1595. години, док се на основу кратког натписа у сјеверном прозору наоса закључује да је фрескописање наоса завршено 9. јуна 1595. године.¹⁹ Исти натпис који је препричао свештеник Косановић сигурно је прочитао и руски конзул и истраживач Александар Гиљфердинг који је у манастиру боравио 1857. године и забиљежио да је црква обновљена 1595. године.²⁰

Дјело које је започео игуман Висарион завршио је игуман Јоаким. Фрескописање манастирске цркве започето је од припрате 1592. године и завршено фрескописањем наоса и олтара 9. јуна 1595. године. Стилском анализом закључено је да је фрескопис дјело једног мајстора, попа Страхиње из Будимље. У непосредној близини манастирске цркве сачувана је и подземна црква. У ову скривену цркву малих димензија улазило се кроз капак у поду. У њој је очуван само дио фрескописа на основу ког се закључује да је ова подземна црква била посвећена Светом арханђелу Михаилу, што је у складу са традицијом да се подземне цркве и крипте налазе под његовом заштитом. Анализом остатака фрескописа закључује се да је подземни храм вјероватно настао крајем XVI вијека и да га је фрескописао поп Страхиња из Будимља у вријеме када је радио фрескопис манастирске цркве. Поп Страхиња се осамосталио као сликар 1591. године, када је радио фреске у манастиру Светог арханђела Михаила крај Таре, затим слиједе његови радови у манастиру Свете Тројице 1592–1595. године, у манастир Озрену 1605/1606, у цркви Светог Николе у селу Подврху 1614, у манастиру Морачи 1615, у манастиру Градишту у Паштровићима 1620. и у малој цркви крај села Јеске око 1624. године. Поред зидног сликарства, поп Страхиња сликао је и иконе као и илуминације по рукописним књигама.²¹

Након обнове Пећке патријаршије 1557. године, нарочито се његовао култ појединих чланова светородне лозе Немањића као што су Свети Симеон, Свети Сава и Свети Стефан Дечански чији су ликови најприсутнији у стваралаштву друге половине XVI вијека. У сјеверо-западном дијелу наоса манастира Свете Тројице, први пут после пада

¹⁷ С. Косановић, *н. д.* 88.

¹⁸ С. Вуковић, *Српски јерарси, од деветог до двадесетог века*, Београд–Подгорица–Крагујевац, 1996, 241, 444.

¹⁹ С. Петковић, *н. д.* 46–47.

²⁰ А. Ф. Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, прир. Б. Чулић, Сарајево, 1972. 280.

²¹ С. Петковић, *н. д.* 45–79. *Историја Пљеваља*, 123.

српске средњовјековне државе под Турке, слика се поворка Немањића у којој су приказани сви значајнији чланови од Стефана Немање до цара Уроша. На почетку поворке насликан је Стефан Немања као монах Свети Симеон Српски, након њега слиједи Свети Сава Српски у архијерејском орнату.²² Након Светог Саве нижу се истакнути владари из немањићке династије: краљ Стефан Првовјенчани, краљ Урош I, краљ Милутин, краљ Стефан Дечански, цар Душан и цар Урош. Сви владари су приказани са светитељским ореолима, цар Душан, иако приказан као светитељ, никада није канонизован, док ће цар Урош бити прибројан сабору светих тек у првој половини XVII вијека када ће му светитељско житије и службу саставити патријарх Пајсије Јањевац.²³

Након пропасти српске средњовјековне државе, Пећка патријаршија је била легитимни представник покорених Срба у Османском царству, зато се она ослања на традиције Немањића. Поворка Немањића, владара и светитеља, имала је и просветну улогу. Локално становништво било је махом неписмено, али захваљујући визуелним представама светих Немањића у народу се чувало сјећање на постојање слободне и независне државе којом су управљали владари-светитељи. Осим Немањића, у манастиру Свете Тројице осликана су и три угледна балканска пустиножитеља: Свети Прохор Пчињски, Свети Јоаким Сарандапорски и Свети Јован Рилски. Након обнове српске црквене организације 1557. године, култ ових светих подвижника знатно је ојачан у областима удаљеним од манастира у којима почивају њихове мошти.²⁴

Култ Светог Саве, првог архиепископа српског, нарочито је био жив у манастиру Свете Тројице.²⁵ У наосу манастирске цркве, на самом почетку поворке Немањића налазио се његов лик. Након похаре Милешеве, у манастир Свете Тројице приспио је штап Светог Саве, и дрвени кивот у ком су према предању почивале његове мошти.²⁶ Тројички епископ Лонгин и параклисисарх Висарион дали су да се овај штап окује, што је и урадио један непознати златар прекривајући га сребрним тракама. Декоративним словима је искуцан текст похвалне пјесме Светом Сави. Фокс, слуга енглеског амбасадора, који је боравио у Милешеву 1589. године, описао је штап који је тамо видио, а његов опис одговара штапу који је чуван у манастиру Свете Тројице. Око штапа

²² С. Петковић, *н. д.* 45–79.

²³ Исто.

²⁴ Исто.

²⁵ С. Терзић, *Стара Србија, драма једне цивилизације*, Нови Сад–Београд, 2012, 71.

²⁶ *Светосавска традиција у пљеваљском крају*, прир. Д. Аранитовић, Подгорица–Пљевља, 2014, 6.

Светог Саве настале су многе легенде које су забиљежене у пљеваљском, дурмиторском и пријепољском крају.²⁷

Предање које се очувало у манастиру Свете Тројице везује дрвени кивот испред иконостаса за првог архиепископа српског Саву. У народној пјесми *Опет Свети Саво* наводе се задужбине великог Жупана Стефана Немање и међу њима манастир Света Тројица, као и манастир Довоља, такође у пљеваљском крају. Крајем XIX вијека забиљежено је и предање да су Турци који су носили мошти Светог Саве у Београд, прошли поред манастира Свете Тројице и понудили калуђерима да откупе мошти, што су калуђери одбили сумњајући да је у питању превара.²⁸

У манастирској књижници сачувано је *Житије и подвизи св. Саве и оца му Симеона* од Теодосија као и три Србљака, у којима се налазе сабране службе у част српских светитеља који се прослављају у току године. Монах Гаврило Тројичанин Светог Саву, уз његовог оца Симеона Немању, ставља на почетак српске историје, док зограф Јован осликава њихову заједничку представу у Псалтиру из 1643. године.²⁹

У манастиру Свете Тројице током XVI, XVII и XVIII вијека био је активан манастирски скрипторијум у ком су преписиване књиге које су углавном биле за богослужбену употребу. Дијаци–монаси из братства који су преписивали књиге своја знања преносили су млађим монасима, тако се преписивачка дјелатност обављала скоро читав један вијек. Најстарији познати преписивач је јеромонах Сава који је 1537. године преписао Минеј у ком је оставио запис о себи, као и о игуману и тешким приликама у којима је радио.³⁰ Након смрти јеромонаха Саве, његово дјело наставио је дијак Јован који је довршио Стиховни пролог за септембар–фебруар.³¹ Јеромонах Сава и дијак Јован записали су како су преписивали у тешка времена, за вријеме султана Сулејмана, када су многи Турци долазили и одлазили и од манастира узимали све што би калуђери стекли.³² Из XVI вијека познати су још као преписивачи дијак Влатко, расодер Висарион, црнац Венијамин, а из XVII вијека познат је као преписивач Ратко Ранковић и чувени монах Гаврило Тројичанин.

²⁷ *Светосавска традиција*, 9; С. Петковић, *н. д.* 42–45.

²⁸ С. И. Самарцић, *Сабрани радови*, прир. Д. Аранитовић, Пљевља, 2018, 204–206; С. Петковић, *н. д.* 42; *Светосавска традиција*, 9.

²⁹ Љ. Дурковић-Јакшић, Књижница манастира Св. Тројице код Пљеваља, *Библиотекар 3–4* (1957), 231–232. С. Петковић, *н. д.* 99–100; Монах Гаврило Тројичанин, *Врхобрезнички летопис*, прир. В. Цвијовић, Подгорица–Пљевља–Плужине, 2004, 523–536.

³⁰ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 153; *Стари српски записи и натписи I*, бр. 492.

³¹ С. Петковић, *н. д.* 13.

³² *Стари српски записи и натписи I*, бр. 492, 526.

О монаху Гаврилу Тројичанину није сачувано много података, изузев онога што је он сам записао у књигама које је преписивао. У Минеју завршеном 3. јула 1633. године монах Гаврило се потписао тајнописом и то је прво његово дјело за које се зна.³³ Монах Гаврило Тројичанин био је родом из Шћепан-поља, а у манастиру Свете Тројице преписивао је књиге од 1633. до 1651. године када се помиње последњи пут.³⁴ Шестоднев Јована Егзарха са Хришћанском топографијом Козме Индикоплова преписао је Гаврило Тројичанин а украсио зограф Андрија Раичевић за вријеме игумана Мојсија 1649. године.³⁵ Преписивач наводи да је ово дјело преписано у вријеме рата султана Мехмеда са Венецијом, када су Турци револитрани поразима које су им наносили Млечани чинили разна насиља над својим поданицима.³⁶ Врхобрезнички хронограф, једно од најважнијих дјела монаха Гаврило Тројичанин, настао је 1650. године.³⁷ Ово дјело се састоји од Хронографа, Родослова, Старијег и Млађег љетописа.³⁸ У Минеју за јануар из 1651. године преписивач себе пореди са старозавјетним пророком Јеремијом, говорећи да плаче над својим родом који живи у великом страху и невољама усљед насиља која је чинио Али-паша Ченгић. Осим Андрије Раичевића, књиге које је преписивао монах Гаврило украшавао је и зограф Јован који украсио Псалтир из 1643. године. Међу минијатурама које је насликао зограф Јован истиче се представа Светог Саве Српског и његовог оца Симеона Немање; исти аутор насликао је и житијну икону Светог Саве за манастир Морачу.³⁹

У дјелима монаха Гаврила могу се пронаћи богослужбени и догматски текстови, али и догађаји из опште хришћанске и националне историје. Записи у преписаним дјелима представљају поуздано свједочанство о околностима у којима су настајала. Квалитетно преписане и умјетнички украшене књиге биле су на цијени и није их било лако набавити, монах Гаврило је преписивао како за свој манастир тако и за наручиоце, о чему свједоче и записи о цијени и продаји његових радова.⁴⁰

Књижницу манастира Света Тројица нису чиниле само књиге преписане у манастирском скрипторијуму у ком је преписивање књи-

³³ С. Петковић, *н. д.*, 89-90; *Стари српски записи и натписи I*, бр. 1249.

³⁴ Т. Поповић, Књижевно-преписивачка дјелатност у Манастиру Св. Тројице код Пљеваља од 15. до 18. вијека, *Брезнички записи 7-8* (1997), 12.

³⁵ Т. Поповић, *н. д.*, 14.

³⁶ *Стари српски записи и натписи I*, бр. 1437.

³⁷ Т. Поповић, *н. д.*, 16-17; С. Петковић, *н. д.*, 92-93.

³⁸ Т. Поповић, *н. д.*, 16-17; Монах Гаврило Тројичанин, *н. д.*, 523-536.

³⁹ С. Петковић, *нав. дело*, 100-102.

⁴⁰ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 358-359; С. Петковић, *н. д.*, 91.

га било нарочито од средине XVI до средине XVII вијека. У манастир Свете Тројице приспјеле су књиге и из других оближњих манастира, дио сачуваних књига су и прилози благочестивих хришћана, као и помоћ из Русије.⁴¹ Од прве половине XVII вијека у оквиру помоћи из Русије истичу се штампане књиге са скупочјеним оковима које су стизале као дар грофа Саве Владиславића и његовог рођака Филотеја Вујовића Владиславића. Царица Катарина II (1762–1796) поклонила је манастиру седамнаест штампаних књига 1765. године, а повезаност манастира са руским приложницима протезала се кроз читав XVIII и XIX вијек. Када је Александар Гилфердинг посјетио манастир Свете Тројице, забиљежио је да се у њему чува велики број старих књига и истакао да је то једини манастир, који је он видио на свом путовању, у ком се старе књиге чувају на сигурном мјесту.⁴²

У Османском царству велика имања називала су се чифлуцима, њих су обрађивали сељаци уз давање накнаде у натуралном облику посједнику чифлука. Чифлуке су имали и манастири. Дио прихода служио је за издржавање манастирске братије, одржавање црквених здања као и за плаћање пореза. Границе чифлука манастира Свете Тројице одређене су 1569. године, а манастир је тада посједовао земље, виноград, баште и млин.⁴³

Попис манастирске имовине извршен је 1572. године у Дефтеру Пријепољског кадилука бр. 654. Према овом попису, у састав манастирског чифлука улазе шуме и ливаде за испашу и налазе се у посједу игумана Стефана и манастирског братства.⁴⁴ Манастир је посједовао најбољу земљу у пљеваљском крају, извориште потока Бисерке и ријеке Брезнице налазило се у манастирском посједу, а дуж ових водотока налазила су се манастирска имања као и манастирски млинови.⁴⁵ Број манастирских воденица и ваљалица сукна варирао је, крајем XVI вијека манастир је имао једну воденицу и једну ваљалицу а њихов број ће током времена расти.⁴⁶ На манастирском чифлуку налазила су се и домаћинства сељака који су обрађивали манастирску земљу, њихове куће су грађене на узбрдицама око горњег тока Брезнице, што се види и по данашњим насељима као што су Моћевац, Гувна и Варош.⁴⁷

⁴¹ Љ. Дурковић-Јакшић, *Књижевница манастира*, 227.

⁴² А. Гилфердинг, *н. д.*, 280; С. Петковић, *н. д.*, 124.

⁴³ *Турски документи*, 33; М. Јагодић, *Србија и Стара Србија (1839–1868.) наслеђе на југу*, Београд, 2016, 10–11.

⁴⁴ О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд, 1984, 196.

⁴⁵ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 150.

⁴⁶ Ђ. М. Остојић, Трагом старих пљеваљских воденица, *Брезнички записи 1* (1990), 55.

⁴⁷ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 150.

Турци су након доласка одузимали или принудно откупљивали манастирско земљиште и на њему оснивали муслиманска насеља, највише око доњег тока Брезнице.⁴⁸ Манастирски посјед увећаван је куповином земљишта. Сачуван је документ на основу ког се види да је игуман Георгије Тројичанин купио земљу Дракуловину 1659. године.⁴⁹ Такође, калуђери манастира Свете Тројице 1730. године купили су у Прибојском кадилуку земљу од неког Јусуфа.⁵⁰ Вјерници из околних села су манастиру остављали своје баштине, или један њихов дио.⁵¹

Игуман Василије је путовао 1541. године у Цариград како би се жалио султану Сулејману I јер је незаконито увећан порез који манастир плаћа на чифлук Горња Врхобрезница; том приликом издат му је ферман којим се ово забрањује.⁵² Сељаци из села Црљеница, Горње и Доње Руднице упали су на манастирски посјед и сјекли манастирску шуму, упали су и у манастирске баште, винограде и млинове и пријетили монасима да ће им их одузети, због чега је, на жалбу игумана Стефана, издат ферман 1570. године и опет потврђен 1575. године.⁵³ Након што су опустјели манастири Довоља, Дубочица, Мажићи и Бања, манастир Свете Тројице преузео је и њихову имовину, за шта су му издате потврде о држању земље.⁵⁴ Бројни су примјери покушаја узурпирања манастирске имовине, светотројички игумани су због тога водили бројне спорове и обрађали се надлежним државним властима почевши од пљеваљског кадије па све до султана и порте.⁵⁵

Након пада Српске деспотовине под Турке 1459. године, неканонски и насилно је разорена организација Српске патријаршије а њени остаци прикључени су Васељенској патријаршији. Српска патријаршија са сједиштем у Пећи обновљена је 1557. године, међутим, на исти начин

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ А. Пејатовић, *н. д.*, 90.

⁵⁰ *Турски документи*, 49.

⁵¹ На примјер: Своју баштину, за покој душе, приложио је 1752. године Тома Вуловић. Јован Рабреновић је своју баштину завјештао манастиру документом из 1763. године. Максим Грдовић је дио своје очевине предао рођацима 1842. године уз обавезу да манастиру Свете Тројице годишње плаћају 25 гроша као спомен; Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 149; А. Пејатовић, *н. д.*, 91.

⁵² С. Петковић, *нав. дело*, 14.

⁵³ *Турски документи*, 33.

⁵⁴ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 183–188.

⁵⁵ На примјер: Сјеча манастирске шуме 1633. године, због чега се игуман Мојсије жалио Порти. Покушаји локалних ага да отму манастирске њиве 1649, 1724, 1734 и 1737. године, спорови су вођени пред пљеваљским кадијама који су, по слову закона, пресуде доносили у корист калуђера. Познат је и случај да су харачлије током 1764. године више пута узимале порез – главарину од калуђера који су ишли да прикупљају милостињу, кадија је одредио да се вишак који им је одузет обрачуна за наредну годину. *Турски документи*, 39–52.

ће бити прекинут њен рад 1766. године. Територије Српске, или неформално Пећке патријаршије биће прикључене Васељенској патријаршији, а на чело митрополија долазиће углавном Грци који су били у могућности да плате трошкове постављења.⁵⁶

Манастир Света Тројица је припадао Херцеговачкој митрополији и имао је статус епархијског манастира у ком је епископ имао право да поставља игумане, врши надзор и води рачуна о манастирској имовини. У манастиру Свете Тројице повремено је столовао херцеговачки митрополит, као од 1534. до 1546. године. Укидање Српске патријаршије, свргавање херцеговачког митрополита Стефана Милутиновића Мркоњића и довођење новог митрополита изазвало је револт међу клиром и вјерним народом. Херцеговачки митрополит Грк Антим преузео је митрополију 1767. године. По његовом доласку дошло је до неког сукоба митрополита са игуманом манастира Свете Тројице Никодимом. Игуман се склонио из манастира у село Опаљеник, у кућу свештеника Исаије Николића, а за своје здравствено стање оптуживао је митрополита Антима који је наводно покушао да га отрује.⁵⁷

Митрополит Јосиф 1828. године дозволио је калуђерима из манастира Свете Тројице да служе у селима Пљеваљског кадилука, уз обавезу да уредно плаћају све обавезе према држави и према њему, као надређеном архијереју. Архијереји су се, пред долазак у одређену дијецезу, задуживали како би платили берат којим им се потврђује звање, трошкове пута, ствари од потребе и дарове за локалне турске власти. Због наведених разлога архијереји су нарочиту пажњу поклањали прикупљању новца, приликом кога је било и разних злоупотреба, због чега ће многи архијереји, неки чак и неоправдано, бити означени као среброљубиви и властима сервилни људи. Тако је митрополит Прокопије 1837. године дошао у манастир Свете Тројице и из њега покупио скупоцене ствари, сребрне тањире, виљушке, ножеве, срецаде и распродао их у Сарајеву. Митрополит Аксентије Петров Чешмеџијев, васпитаник Рилског манастира и Прокопијев наслједник је по доласку у Херцеговачку митрополију наметнуо велике глобе на свештенство, а није се устезао ни од физичког кажњавања оних који нису задовољавали његова финансијска потраживања. Чешменџијев је у манастиру Свете Тројице казнио дванаест свештеника из пљеваљског и пријепољског краја јер нису могли да прикупе довољну суму новца коју је од њих потраживао. Из манастира Свете Тројице управљао је повјереном му епархијом од 1838. до 1843. године.

⁵⁶ Н. Радосављевић, Херцеговачки митрополити 1766–1878, *ИЧ* 57 (2008), 175; Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљеваља и манастир*, 202.

⁵⁷ Н. Радосављевић, *н. д.*, 175–177; *Стари српски записи и натписи II*, прир. Љ. Стојановић, Београд–Нови Сад, 1983, бр. 3320; Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљеваља и манастир*, 202.

Након смрти игумана Јоаникија Шилка 1856. године, угледни Пљевљаци ријешили су да се директније укључе у борбу за очување манастира и да организују Српску православну црквено-школску општину. Општина је бирала четири епитропа-тутора који су имали задатак да управљају манастирском имовином и да се о њој брину. Епитропи су из угледних домаћинстава из села која опслужује манастир и њихов мандат трајао је годину дана, након чега су полагали рачун општини. Овим директним мијешањем прекршени су црквени прописи и прилично умањена права игумана, а општина им је чак одређивала и плату. Након успостављања општине, 1. октобра 1856. године у манастир је дошао херцеговачки митрополит Григорије и покушао да преузме манастир и постави игумана по својој вољи, чему су се епитропи успротивили. Митрополит Григорије се жалио и мостарском везиру, а затим и Порти, међутим, његове жалбе су одбијене пошто је утврђено да епитропи раде у корист манастира.⁵⁸

Приликом посјете манастиру Свете Тројице Александар Гиљфердинг је сазнао о сукобу вјерника са новим митрополитом. Гиљфердинг преноси да је спор окончан митрополитовим попуштањем, а да су епитропи на себе преузели старање о имовини као и враћање нагомиланих дугова. Народ пљеваљског краја, како је запазио Гиљфердинг, био је јако везан за манастир који држи за друштвено добро, а калуђери су му испричали да нема сељака у околини који не даје годишњи прилог манастиру. Такође, истиче и добар однос парохијског свештенства, монаха и народа. После 1856. године организовани су органи који су управљали црквеном и школском имовином: народна скупштина, општински одбор (општинари), епитропи и школски старатељи. Општински органи су радили под надзором надлежног архијереја и игумана манастира.⁵⁹

За одржање и помоћ манастиру Свете Тројице залагао се и чувени архимандрит Арсеније Гаговић, хиландарски проигуман и игуман Пивског манастира. Он је 1792. године у Цариграду завршавао одређене послове за пљеваљски манастир. Приликом боравка у Русији 1803. године, архимандрит Арсеније тражио је прилог у књигама за манастир. Почетком XIX вијека архимандрит Мелетије Михаиловић и игуман Авакум Милошевић успјели су да прикупе новчана средства за израду новог иконостаса у манастирској цркви. Ангажовали су најугледнијег иконописца тог времена, попа Симеона Лазовића, родом из Бијелог Поља, који је тај посао завршио највјероватније 1806/1807. године.⁶⁰

Калуђери из Свете Тројице тражили су дозволе и од државних и црквених власти у Кнежевини Србији да купе милостињу за мана-

⁵⁸ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 202–225; Н. Радосављевић, *н. д.*, 185–187.

⁵⁹ А. Гиљфердинг, *н. д.*, 279–281; Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 226.

⁶⁰ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 808–815; С. Петковић, *н. д.*, 130.

стир, што им је више пута одобравано. Стари игуман Герасим је због тога посетио београдског митрополита Петра Јовановића 1841. године.⁶¹ Братство манастира Свете Тројице обавијестило је кнеза Михаила Обреновића да се на богослужењима помиње његово име, као и имена чланова његове породице уз жеље да их он заштити од Турака.⁶² Због великих дугова и потребе за обновом манастирских здања епитропи су 1856. године упутили по јеромонаху Антиму Илићу молбе митрополиту Петру Јовановићу и кнезу Александру Карађорђевићу, молећи од њих помоћ за манастир. Кнежевина Србија одобрила је помоћ за манастир Свете Тројице, међутим, митрополит Петар Јовановић нагласио је да се одобрена сума од 150 дуката утроши на поправку манастирских здања, а не на враћање дугова.⁶³ Манастир је добио и 850 гроша од руског конзула у Сарајеву, као и 51.250 гроша које су прикупили чланови занатлијских еснафа приликом својих слава.⁶⁴

Уочи Ђурђевдана, 22. априла 1859. године, калуђери су прикупили и запалили отпад од дрвене грађе који се накупио у манастиру. Пламен се проширио и изгореле су све келије и зграде, један дио књига и покретне имовине, изузев манастирске цркве и новог конака који је саграђен 1858. године, а пламен је био захватио и кров цркве. У пожару је трагично настрадао болестан и непокретан јеромонах Антим Илић. Старањем епитропа и калуђера убрзо је организовано прикупљање средстава за обнову манастира. Ова обнова завршена је 1861. године, када је постављено и прво манастирско звоно.⁶⁵

Milić DUJOVIĆ

HOLY TRINITY MONASTERY NEAR PLJEVLJA FROM ITS FOUNDATION TO 1859.

Summary

In the period from its foundation in the 16th century to 1859, the Monastery of the Holy Trinity played an important role in the history of the region of Pljevlja. In addition to an active spiritual life, the monastery had a rich cultural, education-

⁶¹ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 164.

⁶² М. Јагодић, *н. д.*, 56.

⁶³ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 165–172; М. Јагодић, *н.*, 140.

⁶⁴ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 225.

⁶⁵ Љ. Дурковић-Јакшић, *Пљевља и манастир*, 177–180.

al and economic role. The abbots and the monastery brotherhood fought for survival and guarded the inherited estate, but they also copied books, painted icons and acquired expensive objects for liturgical use. From the middle of the 19th century, lay people also got involved in the affairs of the monastery, showing an increasing interest in the preservation of the monastery as a spiritual, educational and national center. By surviving in very difficult conditions under foreign rule, the monastery of the Holy Trinity became one of the most important church and civil centers in Old Herzegovina.